

CZU: 82-255

PARCURSUL ISTORIC ȘI PROBLEMATICA CONCEPTULUI DE CUVÂNT REALITATE ÎN TRADUCERE

Corina IORDAN

Universitatea de Stat din Moldova

Cuvintele realității au existat încă din vremurile când a început comunicarea între reprezentanții diferitelor culturi, însă înțelegerea acestui concept, precum și lucrări științifice dedicate fenomenului, au apărut abia la începutul secolului al XX-lea. Lucrarea de față reprezintă un studiu diacronic al conceptului de cuvânt realitate, precum și un studiu comparativ-contrastiv al termenilor utilizați de către lingviști pentru a vorbi despre acesta.

Cuvinte-cheie: *realia, cuvinte culturale, element legat de cultură, itemi specifici culturii, referințe culturale extralingvistice.*

THE HISTORY AND THE PROBLEMS OF THE REALIA WORD CONCEPT IN TRANSLATION

The realia words existed since the communication between the representatives of different cultures began, but the comprehension of this concept, as well as, scientific works dedicated to this phenomenon, appeared only at the beginning of 20th century. This paper is a diachronic study of the realia word concept, and a comparative and contrastive study of the terms that have been used to talk about it.

Keywords: *realia, cultural words, culture bound element, culture specific items, extralinguistic cultural references.*

În pofida faptului că cuvintele realității (CR) existau încă din vremurile când a început comunicarea între reprezentanții diferitelor culturi, înțelegerea acestui concept, precum și lucrări științifice dedicate acestui fenomen, au apărut abia la începutul secolului al XX-lea.

Astfel, în anul 1925, lingvistul german Theodor Steche în lucrarea sa „Neue Wege zum reinen Deutsch” (în română: „Noi căi către o limbă germană curată”) vorbește despre cuvintele realității, utilizând termenul „Gastwort” (în română: „cuvânt-oaspete”) [1, p.18-19]. Cuvântul-oaspete reprezintă acel cuvânt străin, care nu poate fi întâlnit într-o țară sau națiune germană, care este utilizat doar temporar și care formează cuvinte derivate în cadrul limbii germane. Conceptul pe care îl posedă acest cuvânt nu are un echivalent în germană. Dintre substantive, cuvântul-oaspete se referă la denumirile următoarelor lucruri: animale străine (cangur, jaguar); plante străine (manioc, pitchpine); instrumente și arme străine (samovar, tomahawk); denumiri ale unor anumite forme și regiuni peisagistice (tundra nordică, pampasul argentinian, scrub-ul australian); vânturi care pot fi întâlnite doar în anumite regiuni (scirocco, samum, pampero); denumiri ale lunilor anului, care nu coincid cu denumirile noastre și multe altele.

În anii '30 ai secolului al XX-lea apare termenul „exotism”, potrivit lui G.Zelenin. În teza sa de doctorat cu denumirea „Немецкая экзотическая лексика в русском языке XIX века (на материале литературных текстов и словарей)” el presupune că termenul dat a apărut în lingvistică fiind împrumutat din domeniul științei literare. În știința literară, exotism era numită imaginea creată de către autor într-o operă literară a particularităților modului de viață al unor țări străine, ceea ce era caracteristic pentru scriitorii și poeții romantici, iar apoi pentru simboțiști [1, p.19].

În anul 1941, în domeniul traductologiei, Andrei Fiodorov stabilește bazele teoretice de studiere a cuvintelor realității, introducând termenul „realia” pentru a vorbi despre obiecte sau fenomene cu un specific național și termenul „cuvânt-realita” pentru a numi aceste obiecte și fenomene unice [2, p.26]. Anume acești termeni au fost utilizați ulterior de către cercetători, precum: B.Repin [3], L.Barhudarov [4] ș.a.

Câțiva ani mai târziu, și anume – în 1945, în Statele Unite ale Americii cercetătorul și lingvistul Eugene Nida în articolul său „Linguistics and Ethnology in Translation-Problems” analizează traducerea culturală, vorbește despre conceptul de cuvânt realitate utilizând termenul „cuvinte străine” și oferă o clasificare a acestora, divizându-le în 5 domenii majore: ecologie, cultură materială, cultură socială, cultură ideologică, cultură lingvistică [5]. Anume în baza acestei clasificări Peter Newmark își creează în 1988 propria taxonomie.

În cartea lui Leonid Sobolev „Пособие по переводу с русского языка на французский” din 1952 putem găsi nu doar utilizarea termenului „realia în sensul modern, ci și o definiție argumentată: acele cuvinte din

viața cotidiană a unui popor, care nu există în alte limbi, fiindcă aceste obiecte și fenomene nu există în alte țări” [6, p.44-45].

În anul 1955, Vladimir Rossels prezintă în articolul său „О передаче национальной формы в художественном переводе (Записки переводчика)” câteva caracteristici ale cuvintelor „realia”, ca o categorie traductologică, iar în anul 1958 un studiu serios din punct de vedere lingvistic este realizat de către Adam Suprun – „Экзотическая лексика”, în care analizează cuvintele realități ca pe un lexic „exotic” [6, p.5-6].

În această perioadă se întreprind numeroase încercări de a găsi termenul cel mai exact pentru conceptul de cuvânt realitate.

Astfel, despre cuvinte realități a scris și Ghelii Cernov în anul 1958 în articolul „К вопросу о передаче безэквивалентной лексики при переводе советской публицистики на английский язык”. Însă, trebuie de menționat că el folosește termenul „lexic fără echivalență” făcând referință la teza de doctorat a lui G.Șatkov și la lucrările lui M.Alexeev, I.Rețker și I.Keller [6, p.6].

În anul 1962, în cartea sa „Теория и критика перевода”, Alexandr Finkel utilizează termenii „localisme” și „etnografisme” [7, p.104].

După toate probabilitățile, termenul „realia” este pentru prima dată utilizat în Germania în 1964 de către Otto Kade, unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai Școlii de la Leipzig, aceasta din urmă jucând un rol crucial în studierea traducerii [8].

În același an, lingviștii ruși I.Revzin și V.Rozențveig în lucrarea „Основы общего и машинного перевода” creează termenul „lacună” [6, p.37].

Ruben Budagov în cartea sa „Введение в науку о языке” din 1965 numește cuvintele care primesc un colorit național, atunci când sunt redade într-o limbă-țintă, „împrumuturi neînradăcinate” sau „barbarisme” [9, p.125-127].

În lexicografia rusă, se pare că termenul „realia” apare pentru prima dată în 1966 în Dicționarul de termeni lingvistici („Словарь лингвистических терминов”) elaborat de către Olga Ahmanova [10, p.370].

În 1967 apare cartea lui Alexandr Reformațki „Введение в языковедение”, în care autorul vorbește despre cuvinte care sunt utilizate pentru descrierea realităților și obiceiurilor străine, iar în procesul de traducere ar trebui să fie redade în limba-țintă utilizând tehnica de traducere, transcriptia. Aceste cuvinte sunt numite de către el „barbarisme” [11, p.137-138].

În lexicografia germană, după știința noastră, termenul „realia” apare pentru prima dată în 1977 în dicționarul redactat de Ruth Küfner. În definiția dată în acest dicționar se face clar distincția dintre obiecte-realii și cuvinte-realii și se dă o caracteristică a acestora, și anume: legătura materială dintre obiectele și fenomenele desemnate și o țară anumită, precum și cultura acesteia [12, p.643].

Termenul „realia” a început să fie utilizat pe larg după ce a apărut lucrarea autorilor bulgari S.Vlahov și S.Florin în anul 1980.

Ulterior, mulți alți oameni de știință au realizat diverse cercetări la acest subiect, oferind o varietate de denumiri pentru conceptul de cuvânt realitate.

Lingvistul rus Ghenadii Tomahin (1988) utilizează termenul „realia” în cartea sa „Реалии-американизмы. Пособие по страноведению” [13].

Profesorul englez Peter Newmark, unul dintre principalii teoreticieni care au contribuit la crearea și dezvoltarea Traductologiei în secolul al XX-lea, în 1988, în cartea sa „A Textbook of Translation” realizează un studiu al cuvintelor realități, face o clasificare a acestora, menționând și proceduri pentru redarea lor din textul-sursă în textul-țintă. În această lucrare el le numește „cuvinte culturale” [14, p.94-103].

Birgit Nedergaard-Larsen analizează în 1993 traducerea culturală în domeniul subtitrărilor în lucrarea sa „Culture-bound problems in subtitling”. Pentru a se referi la conceptul de cuvânt realitate, ea sugerează sintagma „element legat de cultură” [15].

În anul 1996, traducătorul spaniol Javier Franco Aixelá propune noțiunea „itemi specifici culturii” [16].

Profesorul finlandez Ritva Leppihalme creează în 1997 termenul „ciocniri culturale” [17].

În același an apare cartea lingvistului american Douglas Robinson „Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation”. Unul dintre subiectele discutate este termenul „realia” [18, p.171].

În lucrările scrise în limba română, se pare că despre termenul „realia” se vorbește pentru prima dată în 2001 în cartea lingvistei Irina Condrea „Comunicarea prin traducere” [19, p.28-37].

Cercetătorii ruși Victor Vinogradov, în cartea sa „Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)” [20], și Lev Neliubin, în „Толковый переводоведческий словарь” [21], preferă noțiunea „realia”.

La fel, cercetătorul Eirilies Davies declară în 2003 că termenul inventat de către Franco Aixela – „itemi specifici culturii” – reprezintă un termen recunoscut pe larg și, respectiv, îl utilizează în lucrarea sa [22, p.68].

În 2004 apare cartea Irinei Alexeeva „Введение в переводоведение”, în care dânsa propune doi termeni, și anume: „realia” și „exotisme”, fără a face o careva diferență între aceștia [23, p.181-185].

De redarea culturii în domeniul audiovizualului s-a ocupat și suedezul Jan Pedersen. În 2005, în articolul „How is Culture Rendered in Subtitles?” el utilizează noțiunile „referințe culturale extralingvistice” și „referințe extralingvistice legate de cultură” [24].

Urmând exemplul Birgitei Nedergaard-Larsen, Elisa Armellino în lucrarea sa „Translating Culture-Bound Elements in Subtitling”, din 2008, vorbește despre „elemente legate de cultură” [25].

Cercetătorul spaniol Jorge Diaz Cintas și cercetătorul belgian Aline Rемаel utilizează cel mai des termenul „referințe culturale”, însă în lucrarea acestora „Audiovisual Translation: Subtitling”, din 2014, pot fi găsite și noțiuni precum: „termeni legați de cultură”, „cuvinte realia” sau „referințe extralingvistice legate de cultură” [26].

În același an apar mai multe articole la acest subiect aparținând autorilor români, spre exemplu: „On the necessity of precious terms: euphemisms and culture specific elements”, autor Bianca Han [27], „Значение и функции слов-реалий в прозе Чингиза Айтматова”, autor Marta-Teodora Boboc [28] și „Realii” unități monetare în frazeologia românească”, autor Carolina Popușoi [29]. Pentru a vorbi despre conceptul de cuvânt realitate, Bianca Han sugerează noțiunea „element specific culturii”, iar Marta-Teodora Boboc și Carolina Popușoi – termenul „realia”.

Acest studiu diacronic demonstrează că de-a lungul timpului cercetătorii au încercat să găsească cel mai exact termen pentru a desemna conceptul de cuvânt realitate. Acești termeni au în comun faptul că nu au un echivalent în alte limbi, precum și coloritul național, însă niciunul dintre ei nu relevă în deplinătate conținutul conceptului de cuvânt realitate, cu excepția termenului „realia”, acesta fiind și cel mai des utilizat în lucrările cercetătorilor. Spre exemplu, termenii „localism” și „exotism” reprezintă doar o grupă mică a cuvintelor realia ce numesc obiectele locale, însă sunt lipsite de coloritul național și/sau istoric.

„Etnografisme” redau un concept și mai îngust decât localismele și exotismele [6, p.36-37].

Vorbind despre noțiunile de referințe culturale, referințe culturale extralingvistice, element legat de cultură, itemi specifici culturii, ele sunt, în accepția noastră, sinonimice cu ceea ce S.Vlahov și S.Florin numesc „cuvinte cu o componentă culturală”. Potrivit lor, în această categorie putem include cuvintele de fundal și cele conotative. Acest tip de cuvinte face referire la cunoștințele extralingvistice, multe dintre care constituie cuvinte realia veritabile sau au anumite trăsături comune cu acestea din urmă [6, p.38] (spre exemplu: 1. mălinul, care este un arbust ce crește sălbatic în America de Nord, Europa și Asia și 2. cioara de semănătură, care este o specie de pasăre din familia ciorilor care poate fi întâlnită în Europa și Asia. Aceste cuvinte nu pot fi numite realia din cauza arealului larg răspândit al referențelor lor, lipsei legăturii cu un anumit popor sau țară. Cu toate acestea, pentru un rus aceste cuvinte provoacă anumite asocieri (mălinul – mijlocul primăverii, iar cioara de semănătură – apropierea, așteptarea primăverii), care le leagă conotativ de anumite realități, însă acestea nu sunt cuvinte realia) [6, p.106].

„Barbarismele” (numite și xenisme) reprezintă acele împrumuturi dintr-o limbă străină care nu au fost asimilate (spre exemplu: jogging, cash, trend, summit etc.) [30]. De asemenea, putem adăuga că acest termen aparține domeniului lingvisticii (precum și stilisticii) și nu traductologiei [6, p.39].

Luând în considerare conținutul, putem spune că „lexicul fără echivalență” este termenul cu cel mai larg concept. Aceste unități lexicale nu au un echivalent nici complet, nici parțial printre unitățile lexicale ale unei alte limbi. Cuvintele realia constituie o categorie separată de cuvinte ce este inclusă în lexicul fără echivalență. Lexicul fără echivalență, pe lângă cuvintele realia, include și neologisme, dialecte, slang (numit și argou în limba română), termeni străini, nume proprii, arhaisme etc. [31, p.116]. Cu trecerea timpului, unele cuvinte realia sunt fixate în dicționarele limbii-țintă; respectiv, nu putem spune că acestea nu au un echivalent. Lista cuvintelor realia ale unei limbi este mai mult sau mai puțin constantă și nu depinde de limba-țintă, în timp ce vocabularul „lexicului fără echivalență” pentru diverse perechi de cuvinte va fi diferit [6, p.41].

În ceea ce privește „lacuna”, aceasta desemnează absența unui cuvânt dintr-o limbă-sursă într-o limbă-țintă. Aceasta poate fi o necunoscută pentru un traducător, însă nu pentru toți traductorii. Dilema poate fi depășită prin documentare lexicografică terminologică, precum și tematică [32].

După cum am menționat mai sus, considerăm că termenul „realia” este cel mai potrivit. Cuvintele realia sunt cuvinte purtătoare de informație culturală, aparținând unei anumite culturi, limbi, țări, națiuni, localități etc.; acestea desemnează realitățile vieții unei națiuni: viața cotidiană, cultura, dezvoltarea socială și istorică. Iar dat fiind faptul că de obicei nu au un echivalent exact în alte limbi, aceste cuvinte tind să pună probleme serioase de traducere, necesitând o abordare specială în procesul de redare a lor din limba-sursă în limba-țintă.

Cuvântul *realia* este un adjectiv latin [6, p.6-7] de genul neutru, numărul plural, care provine de la „realis”, ceea ce înseamnă: real, adevărat, valabil. Potrivit lui S.Vlahov și S.Florin, acest cuvânt s-a transformat (în limbile rusă și bulgară) sub influența categoriilor lexicale similare într-un substantiv de genul feminin, numărul singular. Astfel, acest termen la plural devine „realii”.

În prezenta lucrare, noi propunem termenul „cuvinte realități”, dat fiind faptul că „realia” provine din latină, însemnând „lucruri reale”, ceea ce poate fi redat printr-un singur cuvânt în limba română, și anume – „realitate”, după cum arată și Dicționarul explicativ al limbii române din anul 2009: „realitate [33] – fapt, lucru real care există efectiv, stare de fapt”.

Referințe:

1. НИКАНДРОВА, Т. *Экзотическая лексика русского происхождения в сочинении А. Олеария о Московии*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 2014. 257 с.
2. ФЁДОРОВ, А. *О художественном переводе*. Ленинград: ОГИЗ, 1941. 259 с.
3. РЕПИН, Б. Национально-специфические слова-реалии как особая часть лексики в переводимом произведении. В: *Теоретические и практические вопросы преподавания иностранных языков*. Москва: Наука, 1970. с.87-98.
4. БАРХУДАРОВ, Л. *Язык и перевод*. Москва: Международные отношения, 1975. 240 с. ISBN 978-5-382-00577
5. NIDA, E. Linguistics and Ethnology in Translation-Problems. In: *WORD*, 1945, Volume 1, Issue 2, p.194-208. ISSN 2373-5112
6. ВЛАХОВ, С., ФЛОРИН, С. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980. 342 с.
7. ФИНКЕЛЬ, А. Об автопереводе. В: *Теория и критика перевода*. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1962, с.104-125.
8. KADE, O. *Subjective und objective Faktoren im Übersetzungsprozess* / Phil. Diss. (Typescript). Leipzig, 1964.
9. БУДАГОВ, Р. *Введение в науку о языке*. Москва: Наука, 1965. 492 с.
10. АХМАНОВА, О. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская Энциклопедия, 1966. 607 с.
11. РЕФОРМАТСКИЙ, А. *Введение в языковедение*. Москва: Просвещение, 1967. 536 с.
12. KÜFNER, R. *Großes Fremdwörterbuch*. Leipzig: Bibliogr. Institut, 1977. 824 S.
13. ТОМАХИН, Г. *Реалии-американизмы. Пособие по страноведению*. Москва: Высшая школа, 1988. 239 с.
14. NEWMARK, P. *A Textbook of Translation*. Hertfordshire: Prentice Hall International, 1988. 306 p. ISBN 0-13-912593-0
15. NEDERGAARD-LARSEN, B. Culture-bound problems in subtitling. In: *Perspectives: Studies in Translatology*, 1993, Volume 1, Issue 2, p.207-240. ISSN 1747-6623
16. AIXELA, J.F. Culture-specific Items in Translation. In: *Translation, Power, Subversion*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 1996. p.52-78. ISBN 1-85359-350-8
17. LEPPİHALME, R. *Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon / Philadelphia / Toronto / Sydney / Johannesburg: Multilingual Matters, 1997. 241 p. ISBN 1-85359-373-7
18. ROBINSON, D. *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. London: Routledge, 1997. 230 p. ISBN 0-203-44013-7
19. CONDREA, I. *Comunicarea prin traducere*. Chișinău: TEHNICA-INFO, 2001. 128 p. ISBN 9975-63-054-5
20. ВИНОГРАДОВ, В. *Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)*. Москва: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с. ISBN 5-7552-0041-6
21. НЕЛЮБИН, Л. *Толковый переводоведческий словарь*. Москва: Флинта + Наука, 2003. 320 с. ISBN 5-89349-526-8 / 5-02-006320-7
22. DAVIES, E. E. “A Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of Harry Potter Book”. În: *The Translator*, 2003. Volume 9, no.1, p.65-100. ISSN 1355-6509
23. АЛЕКСЕЕВА, И. *Введение в переводоведение*. Москва: Издательский центр «Академия», 2004. 352 с. ISBN 5-7695-1542-2
24. PEDERSEN, J. *How is Culture Rendered in Subtitles?*. In: *MuTra: Challenges of Multidimensional Translation*, Saarbrücken, part II, 2005, 18 p. [Accesat 20.04.2017] Disponibil: http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf
25. ARMELLINO, E. *Translating Culture-Bound Elements in Subtitling—An Example of Interlinguistic Analysis: a scene from Scent of a Woman*, 2008. Volume 12, No.2 [Accesat: 22.04.2017]. Disponibil: <http://translationjournal.net/journal/44culturebound.htm>

26. CINTAS, J. D., REMAEL, A. *Audiovisual Translation: Subtitling*, London and New York: Routledge, 2014. 272 p. ISBN 978-1-900650-95-3
27. HAN, B. On the necessity of precious terms: euphemisms and culture specific elements, 2014. In: *GIDNI*, no1, p.406-410. [Accesat: 22.04.2017] Disponibil: <http://www.diacronia.ro/en/indexing/details/V56/pdf>
28. BOBOS, M.T. Значение и функции слов-реалий в прозе Чингиза Айтматова. В: *Filologie Rusă* (București), 2014, nr.1, p.191-201 [Accesat: 22.04.2017] Disponibil: <http://group-global.org/sites/default/files/publications/%D0%91%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F.pdf>
29. POPUȘOI, C. „Realii” unități monetare în frazeologia românească. În: *LR*, LXIII (3). 2014. p.381-391 [Accesat: 22.04.2017] Disponibil: <http://www.diacronia.ro/en/indexing/details/A10139/pdf>
30. STOICHIȚIU ICHIM, A. *Vocabularul limbii române actuale: dinamică, influență, creativitate*. București: ALL, 2001 [Accesat: 22.04.2017] Disponibil: http://www.philippide.ro/distorsionari_2008/721-725%20Traistaru%20Laura%20rev.pdf
31. PROSHINA, Z. *Theory of Translation (English and Russian)*. Vladivostok: Far Eastern University Press, 2008. 278 p. ISBN 5-7444-0957-2
32. LUNGU-BADEA, G. *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2012. 221 p. ISBN 978-973-125-362-6 [Accesat: 24.04.2017] Disponibil: https://www.academia.edu/6173945/Mic_dictionar_de_termeni_utilizati_in_teoria_practica_si_didactica_traducerii_Petit_dictionnaire_des_termes_utilis%C3%A9s_dans_la_th%C3%A9orie_la_pratique_et_la_didactique_de_la_traduction
33. DEX online, © 2004-2017 [Accesat: 25.04.2017] Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/realitate>

*Prezentat la 10.11.2017
în cadrul Colocviului Internațional
Traducere și Mondializare*